

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Сучасному світовому розвитку притаманне зростання масштабів використання нових інформаційних технологій у різних сферах життя суспільства, що у свою чергу призводить до кардинального перегляду усталених форм та методів регулювання суспільних відносин. Зокрема, дедалі частіше постає питання про можливість впровадження новітніх технологій у процедуру народного волевиявлення шляхом виборів. В окремих державах починають поступово відмовлятися від використання старої системи голосування з ручним підрахунком паперових виборчих бюлетенів, замінюючи її електронним голосуванням. Так, у США на президентських виборах 2012 року за допомогою звичайних бюлетенів (Hand-counted Paper Ballot) проголосувало цього лише 4% виборців [1].

Питання електронного голосування набуває дедалі більшої популярності в сучасній українській правовій науці – за останнє десятиліття з'явилася серія публікацій присвячених вивченню іноземного досвіду та аналізу перспектив його впровадження в Україні [2].

Електронне голосування (англ. e-voting) – є терміном, що позначає особливий процес голосування на виборах чи референдумах, при якому подання голосів або їх обрахунок здійснюється з використанням комп'ютерних засобів [3].

На сьогодні найбільш поширеними формами електронного голосування виступають різноманітні автоматизовані пристрої, за допомогою яких здійснюється збір та обробка інформації про результати виборів, а саме:

1. Технологія сканування бюлетеню. За цією системою виборець заповнює вручну паперовий бюлетень, який потім зчитується скануючою частиною спеціальної машини для голосування, що розміщуються на виборчій дільниці. Електронна копія бюлетеня

зберігається у пам'яті комп'ютера, що дозволяє при необхідності (втрата паперових бюлетенів, необхідність перерахунку голосів) швидко відтворити його зміст. На сьогодні така технологія активно використовується у США і з кожним роком обсяги її впровадження у виборчий процес зростають – якщо у 1980 році з допомогою сканувальних машин проголосувало 2% виборців, то вже у 2012 році їх кількість перевищила 56% [1].

2. Технологія електронного голосування з прямим записом. Передбачає використання на виборчих дільницях спеціальних машин для голосування – «Direct-recording electronic» (DRE). Виборець за допомогою кнопок або сенсорного екрану здійснює заповнення електронного бюлетеня, а результати голосування оброблюються та підраховуються автоматично. В останні десятиліття практика використання подібних машин надзвичайно зросла – з 1996 року Бразилія перейшла на систему електронного голосування з прямим записом і на останніх виборах 2016 року використовувала майже 450 тисяч пристроїв для голосування [4]. Аналогічні процеси відбуваються і в США де кількість виборців, що віддали свої голоси за допомогою пристроїв DRE зросла з 1% (1980 р.) до 39% (2012) [1].

В чому виявляються переваги подібних технологій над традиційним голосуванням, яке здійснюється за допомогою паперових бюлетенями у сучасній Україні. В першу чергу воно дозволяє набагато швидше здійснити обробку та підрахунок голосів виборців, що є надзвичайно актуальним в у вітчизняних умовах коли опрацювання та підрахунок голосів виборців на дільничних та окружних виборчих комісіях затягується на декілька годин, а то й днів. Причиною цьому, в першу чергу, є норми національного законодавства, формальне дотримання яких перетворює процедуру підрахунку у довготривалий процес. Так, відповідно до п.15.ст.90 ЗУ «Про вибори народних депутатів України» визначено, що: «При розкладанні виборчих бюлетенів член дільничної виборчої комісії показує *кожний* виборчий бюлетень *усім* членам виборчої комісії, виголошуючи результат волевиявлення виборця. При цьому кожен член виборчої комісії має право особисто оглянути виборчий бюлетень. На час огляду виборчого бюлетеня робота з іншими виборчими бюлетенями припиняється» [5]. На практиці, коли комісія має справу з декількома тисячами бюлетенів, дотримання лише цієї однієї процедури (а є ще і інші, не менш складні) триває від 4 до 8 годин. Натомість, застосування автоматизованих пристроїв для

голосування та обрахунку голосів дозволяє на порядок зменшити затрати часу, оскільки у більшості випадків результати виборів автоматично роздруковуються пристроєм по закінченню часу відведеного для голосування. Яскравим прикладом в цьому випадку є підведення підсумків на виборах у Бразилії, де протягом чотирьох годин після завершення голосування верховна виборча комісія (аналог ЦВК) обробила 70%, а до кінця ночі 90% загальної кількості голосів [6, с. 53].

Ще одним важливим аргументом на користь впровадження подібних технологій є зменшення впливу людського фактору на виборах. В українській політичній лексиці останніх десятиліть увійшли такі терміни як «вброси», «карусель» та інші, що позначають протиправні методи впливу на результати виборчого процесу. Крім того, традиційно значною залишається участь у визначенні результатів виборів представників виборчих комісій – жодні вибори в Україні не пройшли без гучних скандалів через втручання, тиск, фальсифікацію зі сторони їх голів та членів. Натомість, застосування технології електронного голосування чи сканування бюлетеню дозволить суттєво знизити подібні ризики – автоматизовані системи не дозволяють одночасно завантажити одразу декілька бюлетенів, а система підрахунку голосів та збереження результатів голосування зменшує можливість підміни результатів виборів при складанні протоколів, а також дозволяє здійснити подальшу перевірку результатів голосування.

Частина дослідників також вказує, що запровадження новітніх способів голосування призведе до підвищення явки виборців шляхом надання додаткових каналів для голосування та зростанням зацікавленості молоді [7]. На наш погляд, було б надмірним оптимізмом стверджувати, що поява електронних пристроїв для голосування може подолати проблему скупчення та черг виборців, які спостерігаються на більшості виборів. Робота з автоматизованим пристроєм може зайняти у людини, особливо літнього віку, значно більше часу аніж при заповненні бюлетеня вручну. Як наслідок, черги з'являться вже біля самих пристроїв, що негативно вплине на кількість бажаючих ними скористатися.

Водночас, існує ряд серйозних перешкод та зауважень на шляху впровадження подібних технологій, у тому числі і в Україні.

По-перше, це достатньо високі витрати на впровадження та обслуговування автоматизованих пристроїв для голосування. За

підрахунками дослідників вартість найбільш дешевого пристрою, і відповідно найменш захищеного пристрою, який застосовується у Бразилії (UE2008) у 2010 році становила 600 доларів. Натомість, середня вартість одного пристрою для голосування коливається в межах 2 – 5 тисяч доларів [4]. За висновком національної конференції законодавчих органів штатів ((NCSL)) при встановленні подібних машин оптимальною є норма – 1 пристрій на 250 – 450 виборців [8]. В Україні станом на жовтень 2017 року, згідно даних Державного реєстру виборців була зареєстровано близько 35 мільйонів виборців [9]. Таким чином, не важко порахувати, що вартість витрат лише на закупівлю подібних пристроїв становитиме приблизно 0,5 мільярдів доларів (для порівняння загальний розмір дохідної частини бюджету на 2017 р. становить 26 мільярдів доларів). Звісно, як показує практика впровадження автоматизованих систем відбувається поступово і не витісняє альтернативні форми голосування. В середньому, за підрахунками дослідників, система електронного голосування може бути впроваджена протягом двох-трьох електоральних циклів. Це, з одного боку, дозволить населенню призвичаїтися до подібного способу голосування, а з іншого «розтягнути» витрати, зробити фінансове навантаження на бюджет не таким значним.

Прихильники впровадження автоматизованих систем стверджують, що в остаточному підсумку відбудеться зменшення витрат, оскільки суттєво скоротяться видатки на друк бюлетенів та оплату членів комісії [7]. Однак, на наш погляд подібний висновок не є беззаперечним. Рівень заробітної плати членів комісій в Україні є традиційно низьким, а оскільки до проведення виборів залучається некваліфіковані працівники, то витрати на оплату їх праці коливаються в межах 3-4 мільйонів доларів за одні вибори. Натомість, необхідність встановлення та обслуговування автоматизованих систем зумовить прийняття на роботу кваліфікований технічний персонал, рівень оплати праці якого буде набагато вищим ніж у середньостатистичного працівника виборчої комісії. За таких умов, значного зменшення витрат на проведення виборів очікувати не слід.

По-друге, слід визнати, що на сьогодні існує висока ймовірність втручання в роботу комп'ютерних систем (віруси, хакерські атаки тощо) зі сторони зацікавлених учасників виборчих перегонів. Відповідно виникає загроза порушення принципу зафіксованого у п.7.4 Копенгагенського документу: «держави повинні забезпечити

умови, щоб голосування проводилося тайно, щоб обрахунок голосів та повідомлення про нього були чесними» [10]. У зв'язку з цим, в рекомендаціях ОБСЕ щодо використання новітніх технологій у виборчому процесі ставиться умова створення можливості перевірки правильності подання та врахування як окремого голосу, так і загальної кількості підрахованих голосів [11]. Найбільш оптимальним в цьому випадку є збереження сканованої копії бюлетеня або його друк після завершення процедури голосування за допомогою пристрою прямого запису. Альтернативною можливістю є дубляж та збереження копій інформації на інших носіях (пристроях). Проте, в останньому випадку, це не гарантує цілковитої безпеки, оскільки інформація може фальсифікуватися у процесі введення, а також створює значні труднощі при доведенні фактів фальсифікацій. Показовим у цьому відношенні є випадок з голосуванням у штаті Техас, де в трьох округах була зафіксована перемога республіканців з однаковою кількістю голосів – 18181. Однак оскаржити в суді результати виборів їх опонентам не вдалося, оскільки були відсутні докази впливу на пристрої для голосування, а також через неможливість встановити реальні результати виборів на цих округах [12].

Серед інших, найбільш чисельних зауважень щодо автоматизації виборчого процесу називають неготовність населення, насамперед людей старшого віку, до використання подібних складних пристроїв, що призведе до помилок при голосуванні. На наш погляд, подібне застереження не є об'єктивним, оскільки практика сучасного життя свідчить, що людство досить швидко пристосовується до використання новітніх технологій. Відповідно, за умови простоти і зрозумілості функціоналу апарату для голосування користування ними не створить серйозної проблеми навіть для літніх людей. Крім того, відповідно до рекомендацій ОБСЕ, при застосуванні новітніх технологій у виборчому процесі, громадянам повинні бути надані традиційні можливості для голосування за допомогою паперових бюлетенів.

Враховуючи вищенаведені недоліки та ризики процедури електронного голосування, а також брак досвіду його використання, вимагає обережної та зваженої позиції рішення щодо застосування автоматизованих пристроїв під час здійснення волевиявлення. Водночас, в епоху стрімкого розвитку інформаційного простору та інформаційного суспільства неможливо стояти осторонь

технологічного прогресу, і слід впроваджувати у виборчий процес технологію електронного голосування, як паралельну, альтернативну, форму волевиявлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звиглянич С. Выборы в США: Как американцы будут голосовать за Трампа или Клинтон Режим доступу: <https://112.ua/statji/vybovy-v-ssha-kak-amerikancy-budut-golosovat-za-trampa-ili-klinton-348655.html>

2. Готун А. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні Вісник київського національного університету ім. Т.Шевченка. – Філософія-Політологій 89/90 2008. С.51-55; Сіденко І.Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf>; Турчин Я.Б. Світовий досвід у реалізації концептуальних засад електронного голосування // Гілея. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип.73. – С.308-310; Бучин М. А. Використання інформаційних технологій під час виборчого процесу як елемент електронної демократії / М. А. Бучин // Інформація, комунікація, суспільство – ІКС-2013 : матеріали II Міжнар. наук. конф. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 142–143; Бучин М.А. Впровадження електронного голосування в Україні: проблеми та перспективи / М.А. Бучин // Інформація, комунікація, суспільство – ІКС-2015 : матеріали IV Міжнар. наук. конф. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. – С. 126–127.

3. Council of Europe. Recommendation on legal, operational and technical standards for e%voting — explanatory memorandum. Rec(2004)11. — September 2004. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=778189>

4. Recap of 2016 electoral events Режим доступу: <https://digitalvote.wordpress.com/tag/brazil/>

5. Про вибори народних депутатів України: закон України № 4061-VI від 17.11.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

6. Готун А. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні Вісник київського національного університету ім. Т.Шевченка. – Філософія-Політологій 89/90 2008. С.51-55

7. Сіденко І.Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf> ; Бучин М.А. Впровадження електронного голосування в Україні: проблеми та перспективи // Інформація, комунікація, суспільство –

ІКС-2015 : матеріали ІV Міжнар. наук. конф. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. – С. 126

8. Aging Voting Machines Cost Local, State Governments Режим доступу: <http://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/blogs/stateline/2016/03/02/aging-voting-machines-cost-local-state-governments>

9. Відомості про кількість виборців в межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, закордонного виборчого округу. – Режим доступу: https://www.driv.gov.ua/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_num_voters&pdt=1&pmn_id=127

10. Документ Копенгагенського совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ. Копенгаген, 29 июня 1990 г. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_082

11. Руководство по наблюдению за использованием новых технологий. БДИПЧ ОБСЕ, 2013 Режим доступу:

<http://www.osce.org/ru/odihr/elections/107771?download=true>

12. Bev Harris Black Box Voting. Ballot Tampering in the 21st Century Режим доступу: www.chemtrails911.com/books/black_box_voting_-_by_bev_harris.pdf